

Conceptexamenprogramma natuurkunde havo

Conceptexamen- programma

Natuurkunde

Havo

Maart 2025

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2025 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 9.8055.074

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek natuurkunde	5
Kenmerken van natuurwetenschappen en technologie	5
Natuurwetenschappen en technologie in de schoolvakken	5
Kenmerken van het vak natuurkunde	6
Natuurkunde als schoolvak	7
Natuurkunde in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	8
Vwo	8
3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen	9
4. Eindtermen	10
Domein A Aard van de natuurwetenschappen en technologie	10
Domein B Concepten	12
Subdomein B1 Mechanica - evenwichten	12
Subdomein B2 Mechanica - beweging	13
Subdomein B3 Elektriciteit en magnetisme	15
Subdomein B4 Energievoorziening	15
Subdomein B5 Automatisering	16
Subdomein B6 Keuze	17
Domein C Denkwijzen	19
Domein D Vraagstukken	22
Subdomein D1 Vraagstukken	22
Subdomein D2 Contexten	24
Domein E Werkwijzen	24
Subdomein E1 Werkwijzen 1	24
Subdomein E2 Werkwijzen 2	27
Domein F Zelfontwikkeling	31
Bijlage – Begrippenlijst natuurkunde	33

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma natuurkunde voor het havo. De afgelopen twee en half jaar heeft de vakvernieuwingscommissie natuurwetenschappelijke vakken dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met de andere conceptexamenprogramma's natuurwetenschappelijke vakken voor alle schoolsoorten en leerwegen. SLO voert in [opdracht](#) van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen.

SLO zal de conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden het conceptexamenprogramma en de conceptsyllabus aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen het definitieve examenprogramma en de syllabus geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op natuurkunde – havo en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Vervolgens volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een illustratie ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces is te vinden in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's natuurwetenschappelijke vakken (Brouwers-Meeuwis, Goedegebure, Meijer, Oldenbeuving, Woldhuis, 2025).

Alle informatie over de totstandkoming, de opzet, werkwijze en inhoud van de conceptexamenprogramma's is te vinden op: <https://www.actualisatie-examenprogrammas.nl/natuurwetenschappelijke-vakken>.

2. Karakteristiek natuurkunde

Kenmerken van natuurwetenschappen en technologie

Natuurkunde is – net als biologie en scheikunde – een natuurwetenschappelijk schoolvak. Als zodanig is het nauw verweven met technologie en met de schoolvakken natuur, leven en technologie (nlt) en Onderzoek en Ontwerpen (O&O). De natuurwetenschappen bestuderen de natuurlijke werkelijkheid, technologie verandert haar. Natuurwetenschappen onderzoeken de natuurlijke wereld om ons heen, zowel levend als niet-levend. Dat doen ze op alle schalen met behulp van theorie- en modelvorming, toetsbare voorspelling en waarneming. Technologie hanteert kennis en vaardigheden voor het ontwerpen, bouwen en gebruiken van voorwerpen en systemen om problemen op te lossen en behoeften te vervullen. Bij het onderzoeken en ontwerpen maken natuurwetenschappen en technologie gebruik van vergelijkbare en specifieke denk- en werkwijzen. De resultaten van de natuurwetenschappen en van technologie – evenals de ontwikkeling van hun methodes – zijn het product van menselijk handelen. Ze maken al eeuwen deel uit van de menselijke cultuur.

Natuurwetenschappelijke en technologische ontwikkeling versterken elkaar. Hiermee krijgen mensen steeds weer nieuwe manieren om hun leef- en werkomgeving te begrijpen en beïnvloeden. Dat laatste biedt kansen, maar ook uitdagingen voor de maatschappij en planeet aarde.

Natuurwetenschappen en technologie in de schoolvakken

In de onderbouw wordt via de kerndoelen mens en natuur de basis gelegd voor natuurwetenschappelijke en technologische concepten, denkwijzen en werkwijzen. In de bovenbouw worden deze verder uitgediept in de disciplinaire vakken biologie, natuurkunde en scheikunde, en op havo en vwo de interdisciplinaire vakken nlt en O&O. Het zijn profiel(keuze)vakken met een algemeen vormend karakter. Van onderbouw naar bovenbouw verschuift de nadruk. In de onderbouw gaat het vooral om inhouden die leerlingen nodig hebben in hun persoonlijk leven en als burger in de samenleving. In de bovenbouw zijn de inhouden meer relevant voor vervolgopleidingen en toekomstige werkvelden en beroepen.

De natuurwetenschappelijke en technologische denk- en werkwijzen dragen bij aan de ontwikkeling van een onderzoekende houding en het probleemoplossend vermogen van leerlingen. Samenwerken en reflectie op eigen bijdragen en interesses ondersteunen hun persoonlijke ontwikkeling. De vakken besteden aandacht aan hoe natuurwetenschappelijke kennis en technologische producten

tot stand komen. Dit stelt leerlingen in staat de waarde en betrouwbaarheid van uitspraken over natuurwetenschappen en technologie te beoordelen. Daarmee – in combinatie met relevante conceptuele kennis – kunnen leerlingen in het dagelijks leven een eigen mening vormen en beredeneerd beslissingen nemen over maatschappelijke en persoonlijke vragen waarin natuurwetenschappelijke kennis of technologie een rol speelt.

De natuurwetenschappelijke vakken staan niet los van de andere vakken. Veel natuurwetenschappelijke en technologische vraagstukken brengen maatschappelijke of morele aspecten met zich mee die zich lenen voor het onderzoeken van burgerschapsvraagstukken. Wiskunde speelt een onmisbare rol in de natuurwetenschappen, met name statistiek, wiskundig modelleren en het gebruik van wiskundige technieken. Digitale geletterdheid wordt binnen de vakken aangesproken en versterkt. Dat gebeurt bij het verzamelen, categoriseren en presenteren van data en bij het gebruiken, aanpassen en maken van computermodellen. Verder zijn een goede algemene taalbeheersing en beheersing van de vaktaal noodzakelijk, zowel voor begripsontwikkeling als bij het formuleren van precieze en gestructureerde redeneringen. Op het vmbo bieden de vakken ondersteuning bij de beroepsgerichte vakken en praktijkgerichte programma's, doordat leerlingen concepten, denk- en werkwijzen aanleren die hiervoor relevant zijn.

Kenmerken van het vak natuurkunde

Natuurkunde is de fundamentele wetenschap die materie bestudeert: haar gedrag in ruimte en tijd, haar fundamentele bouwstenen en concepten, zoals energie, straling en kracht, die nodig zijn voor deze bestudering. Ze doet dit op elke schaal: van subatomair tot kosmisch. In de natuurkunde spelen modellen een centrale rol. Natuurkundigen gebruiken deze modellen om te beschrijven, te verklaren en voorspellingen te doen. Deze modellen en voorspellingen vormen de basis voor de ontwikkeling en validatie van natuurkundige theorieën. Natuurkundige modellen kenmerken zich vaak door wiskundige formuleringen, abstractie en denkwijzen, zoals behoudswetten en het denken in ordes van grootte en verhoudingen.

Natuurkunde wordt in heel uiteenlopende toepassingsgebieden gebruikt, onder andere in techniek, landbouw, chemie en zorg. Het vormt de basis voor veel technologische ontwikkelingen. De kennis en inzichten van natuurkunde spelen een belangrijke rol bij veel maatschappelijke vraagstukken, zoals energievoorziening en automatisering.

Natuurkunde als schoolvak

Op vmbo is natuurkunde een verplicht vak in de technische profielen. Daarnaast is het op vmbo-bb, -kb en -gl een profielkeuzevak in de profielen Groen en Dienstverlening & Producten. Op vmbo-tl is het een profielkeuzevak in het profiel Groen. Op havo en vwo is natuurkunde een verplicht vak in het profiel Natuur & Techniek en een profielkeuzevak in het profiel Natuur & Gezondheid. Natuurkunde kan in alle schoolsoorten en leerwegen ook in het vrije deel worden aangeboden. Natuurkunde wordt in alle schoolsoorten en leerwegen afgesloten met een schoolexamen en een centraal examen.

Het vak brengt leerlingen in aanraking met verschillende deelgebieden van de natuurkunde en met een wiskundige manier van werken, en is daarmee relevant voor een brede waaier van mogelijke vervolgopleidingen. Daarnaast scherpt het vak het analytisch denken van leerlingen, wat nog veel breder van toegevoegde waarde is.

Natuurkunde in de schoolsoorten

Op alle schoolsoorten en leerwegen is domein B Concepten het startpunt voor het examenprogramma.

Vmbo

Op het vmbo is natuurkunde gericht op het herkennen en toepassen van natuurkundige inhoud in dagelijkse en beroepscontexten. Leerlingen leren natuurkundige modellen te gebruiken om situaties te beschrijven, onderdelen van een onderzoek uit te voeren en wiskunde te gebruiken voor praktisch relevante berekeningen. Leerlingen maken kennis met hedendaagse technieken en kijken hoe die toepasbaar zijn in praktische situaties. Dit alles bereidt hen voor op het mbo, vooral de technische opleidingen.

Vmbo-bb

Op vmbo-bb is de inhoud vooral afgestemd op praktijksituaties en op de profielen waarin natuurkunde een plek heeft. Leerlingen leren woordformules te gebruiken in standaardsituaties en oefenen praktische vaardigheden.

Vmbo-kb

Op vmbo-kb komen, naast de natuurkunde die bij past de profielen en praktijksituaties, meer algemeen vormende aspecten van natuurkunde aan bod. Leerlingen leren symboolformules te gebruiken en passen deze vaker toe dan op vmbo-bb. Ook oefenen ze met praktijkgerichte onderzoeksvaardigheden.

Vmbo-gl/tl

Op vmbo-gl/tl is er, naast een brede algemeen vormende natuurkunde, ook plaats voor inhoud die is afgestemd op de profielen. Leerlingen worden voorbereid op de doorstroom naar het mbo of het havo. Ze leren formules om te schrijven en oefenen met praktijkgerichte onderzoeks- en ontwerpvaardigheden.

Havo

Op het havo is natuurkunde gericht op het toepassen van natuurwetten en natuurkundige technieken. Hierbij wordt geoefend met onderzoeken en ontwerpen. Leerlingen leren modellen aan te passen, de ontwerpcyclus te doorlopen en technologie te begrijpen en verklaren met behulp van natuurkundige kennis. Ze gebruiken wiskunde als veelzijdig instrument. Leerlingen maken kennis met het innoveren binnen de grenzen van bestaande natuurkundige kennis. Dit bereidt ze voor op een brede waaier van technische en medische opleidingen op het hbo.

Vwo

Op het vwo is natuurkunde gericht op het inzicht krijgen in natuurwetten, materie en natuurkundige technieken. Daarom ligt er veel nadruk op fundamentele natuurkundige kennis en denkwijzen. Leerlingen leren modellen te ontwerpen voor bekende situaties, eigen onderzoeksvragen te formuleren en beantwoorden, en technieken en technologieën te analyseren en verbeteren. Ze leren wiskunde te gebruiken als taal binnen de natuurkunde. Leerlingen leren de grenzen van bestaande natuurkundige kennis te verkennen en te innoveren met nieuwe kennis. Dit bereidt ze voor op een brede waaier van wetenschappelijke vervolgopleidingen in de natuurwetenschappelijke, technische en medische sector.

3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen

Hieronder vind je het raamwerk van natuurkunde geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhoud over het schoolexamen (SE) en centraal examen (CE).

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing SE-CE	
		SE	CE
Domein A	Aard van de natuurwetenschappen en technologie	x	
Domein B	Concepten		
Subdomein B1	Mechanica – evenwichten	x	
Subdomein B2	Mechanica – beweging		x
Subdomein B3	Elektriciteit en magnetisme		x
Subdomein B4	Energievoorziening		x
Subdomein B5	Automatisering	x	
Subdomein B6	Keuze	x	
Domein C	Denkwijzen	x	x
Domein D	Vraagstukken		
Subdomein D1	Vraagstukken	x	
Subdomein D2	Contexten	x	x
Domein E	Werkwijzen		
Subdomein E1	Werkwijzen 1	x	
Subdomein E2	Werkwijzen 2	x	x
Domein F	Zelfontwikkeling	x	

4. Eindtermen

Domein A Aard van de natuurwetenschappen en technologie

Eindterm 1

De leerling verkent de aard van natuurkunde. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van het werk- en onderzoeksgebied van natuurkundigen;
- verkennen welke vragen natuurkundigen stellen;
- verkennen hoe niet-natuurwetenschappelijke vakken kunnen bijdragen aan natuurkunde.

Te denken valt aan:

- onderzoeken welke rol natuurkunde speelt in klimaatonderzoek;
- een presentatie geven over de rol van waarnemingen, experimenten, modellen, wiskunde en technologie in de natuurkunde;
- onderscheiden van vragen die natuurkundigen stellen aan de hand van interviews met natuurkundigen.

Eindterm 2

De leerling toont inzicht in de totstandkoming en de gevolgen van de inzet van technologie. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven dat technologie wordt ontwikkeld om problemen op te lossen of behoeften te vervullen;
- verklaren van mogelijkheden en onmogelijkheden van technologie;
- beschrijven hoe bij de ontwikkeling van technologie rekening wordt gehouden met de gewenste en ongewenste gevolgen ervan;
- beschrijven hoe technologie de maatschappij beïnvloedt.

Te denken valt aan:

- een presentatie geven over de 'oorlog van de stromen', met de overwegingen die een rol speelden bij de keuze voor wisselstroom en de gevolgen daarvan voor de huidige maatschappij;
- een uitleg geven, aan de hand van een populairwetenschappelijk artikel, over het feit dat 'de beste scheepsschroef' niet bestaat maar dat voor ieder schip een andere optimalisatie nodig is.

Eindterm 3

De leerling toont inzicht in de totstandkoming en betrouwbaarheid van wetenschappelijk kennis. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van de rol van theorie- en modelvorming, toetsbare voorspelling en waarneming in de totstandkoming van wetenschappelijke kennis;
- vergelijken van natuurwetenschappelijke uitspraken op onzekerheid, voorlopigheid en generaliseerbaarheid;
- verklaren waarover wel en geen natuurwetenschappelijke uitspraken kunnen worden gedaan;
- beschrijven van de rol van toeval, sleutelexperimenten en - waarnemingen bij de ontstaansgeschiedenis van natuurwetenschappelijke kennis;
- verklaren van de betrouwbaarheid van wetenschappelijke kennis vanuit zijn totstandkoming.

Te denken valt aan:

- deelnemen aan een debat over de bouw van een nieuwe kerncentrale, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen wetenschappelijke, ethische, politieke en maatschappelijke standpunten;
- een presentatie geven over de ontwikkeling van het atoommodel van Rutherford en Bohr en de rol van experimenten in deze ontwikkeling.

Eindterm 4

De leerling beschrijft hoe natuurwetenschap en technologie worden beïnvloed. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven hoe maatschappelijke belangen invloed hebben;
- beschrijven hoe de cultuurhistorische en sociaal-culturele context invloed hebben;
- beschrijven hoe creativiteit, verbeeldingskracht en persoonlijke drijfveren invloed hebben;
- beschrijven hoe natuurwetenschap en technologie elkaar beïnvloeden.

Te denken valt aan:

- de verschillende belangen (militair, civiel, maatschappelijk) onderzoeken die een rol speelden in de ontwikkeling van kernenergie;
- onderzoeken welke culturele en technische redenen er zijn voor het verschil tussen fietsen met en zonder stang;
- illustreren dat creativiteit nodig is om toepassingen te zien van wetenschappelijke ontdekkingen, aan de hand van de uitvinding van de magnetron.

Domein B Concepten

Subdomein B1 Mechanica - evenwichten

Eindterm 5

De leerling past natuurkundige modellen voor kracht, moment en druk toe in evenwichtssituaties. (B)

Het gaat hierbij om:

- aanwijzen van de krachten die een rol spelen in evenwichtssituaties;
- toepassen van vectorkenmerken van een kracht in evenwichtssituaties: samenstellen en ontbinden;
- toepassen van de eerste en derde wet van Newton in evenwichtssituaties, ten minste met de zwaartekracht;
- toepassen van de momentenwet op systemen en deelsystemen in de context van gereedschappen en bouwconstructies.

Te denken valt aan:

- in een samengesteld systeem, zoals een boek op een tafel, de deelsystemen benoemen en de bijbehorende krachten tekenen;
- de massa van een plank bepalen met behulp van de momentenwet;
- de massa van een last aan een hijskraan berekenen met behulp van de momentenwet en een foto van de situatie;
- een onderwijsleergesprek voeren over de rol van momenten bij het beoefenen van sporten;
- de kracht berekenen die nodig is bij het openen van een frisdrankflesje met een flessenopener.

Subdomein B2 Mechanica - beweging

Eindterm 6

De leerling toont inzicht in natuurkundige modellen voor rechtlijnige bewegingen en eenparige cirkelbewegingen. (B)

Het gaat hierbij om:

- verbanden leggen tussen bewegingen, (x,t) - en (v,t) -diagrammen, ten minste met de raaklijn- en oppervlaktemethode;
- analyseren van eenparige bewegingen en eenparige versnelde bewegingen met verbanden tussen plaats, snelheid en versnelling.

Te denken valt aan:

- maken en analyseren van een (x,t) - en (v,t) -diagram op basis van een videofragment van een valbeweging;
- meten van de snelheid van een eenparige beweging met behulp van een luchtkussenbaan.

Eindterm 7

De leerling toont inzicht in natuurkundige modellen voor kracht bij bewegingen. (B)

Het gaat hierbij om:

- toepassen van vectorkenmerken van een kracht bij beweging: samenstellen en ontbinden;
- toepassen van weerstandskrachten, zwaartekracht, gewicht, normaalkracht en dichtheid;
- toepassen van de eerste, tweede en derde wet van Newton bij eendimensionale bewegingen;
- analyseren van eenparige cirkelbewegingen als gevolg van één kracht die de middelpuntzoekende kracht levert.

Te denken valt aan:

- construeren hoe krachten bij een slee op een helling elkaar opheffen of versterken;
- een grafiek maken van hoe het gewicht van een persoon verandert tijdens een ritje met een lift;
- de eerste wet van Newton ervaren door een rauw ei op een lange koker boven op een kop water met een afdekplaat te plaatsen, en deze afdekplaat plotseling weg te trekken;

- de versnelling meten met een mobiel in een draaiende kermisattractie;
- een kettingreactie maken.

Eindterm 8

De leerling toont inzicht in natuurkundige modellen voor energieomzetting bij bewegingen. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van bewegingen met de wet van behoud van energie;
- analyseren van bewegingen met het verband tussen arbeid, kracht en kinetische energie.

Te denken valt aan:

- energiediagrammen maken van een benzine- en een elektrische auto;
- de arbeid die een cheeta verricht om op topsnelheid te komen bepalen uit een videofragment;
- het aantal calorieën berekenen dat nodig is om een marathon te lopen.

Eindterm 9

De leerling toont inzicht in modellen voor trillingen en golven. (B)

Het gaat hierbij om:

- interpreteren van diagrammen van trillingen en golven;
- analyseren van lopende en staande golven, ten minste in de context van geluid;
- verklaren van resonantie met behulp van eigenfrequenties.

Te denken valt aan:

- praktisch onderzoek doen naar zwevingen;
- praktisch bepalen van de geluidssnelheid met behulp van staande golven;
- een bronnenonderzoek uitvoeren naar verschillen in hartslag tussen dieren.

Subdomein B3 Elektriciteit en magnetisme

Eindterm 10

De leerling analyseert elektrische schakelingen. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van de werking van gemengde schakelingen op basis van kenmerkende eigenschappen van elektrische componenten;
- analyseren van energieomzettingen in elektrische schakelingen;
- toepassen van de soortelijke weerstand bij een draad;
- berekenen van spanningen, stroomsterktes en weerstanden in gemengde schakelingen.

Te denken valt aan:

- een Wheatstone-brug bouwen om nauwkeurig spanning te meten en de werking ervan analyseren;
- de soortelijke weerstand van constantaan bepalen door draden van verschillende diktes en lengtes met elkaar te vergelijken;
- de inwendige weerstand van een voedingsbron bepalen;
- het rendement bepalen van een elektromotor door hiermee een blokje op te tillen;
- het rendement bepalen van een zonnepaneel voor verschillende invalshoeken van het licht.

Subdomein B4 Energievoorziening

Eindterm 11

De leerling onderbouwt keuzes bij het gebruik van elektrische energie met berekeningen. (B)

Het gaat hierbij om:

- keuzes voor methodes van opwekking van elektrische energie op basis van de natuurkundige kenmerken, beschikbaarheid en duurzaamheid van die methodes;
- keuzes voor opslag van energie met de begrippen batterijcapaciteit en energiedichtheid;
- keuzes voor energietransport met de begrippen energieverlies en debiet, waar van toepassing ten minste in de context van hoogspanningskabels;
- keuzes voor elektrische apparaten met de begrippen vermogen en rendement.

Te denken valt aan:

- een adviesrapport schrijven over de voordelen, nadelen en voorwaarden voor het gebruik van zonnepanelen voor de elektriciteitsproductie;
- debatteren over het gebruik van kernenergie voor de elektriciteitsproductie;
- berekenen welk debiet nodig is in een waterstofleiding naar een elektriciteitscentrale op waterstof om een bepaald vermogen te kunnen leveren;
- een praktisch onderzoek uitvoeren naar het rendement van een huishoudelijk apparaat.

Subdomein B5 Automatisering

Eindterm 12

De leerling analyseert sensoren en ontwerpt regelsystemen. (B)

Het gaat hierbij om:

- iteratief ontwerpen van regelsystemen met behulp van invoerelementen en actuatoren;
- onderbouwen of een gegeven ontwerp aan gestelde eisen voldoet;
- analyseren van sensoren op basis van specificaties: meetbereik, gevoeligheid en responskarakteristiek;
- ontwerpen van een sensorschakeling met niet-ohmse weerstanden;
- gebruiken van een microcontroller voor de aansturing van regelsystemen.

Te denken valt aan:

- de fysische kenmerken van een sensor identificeren op basis van informatie van de leverancier;
- een geschikte sensor kiezen bij een gegeven casus;
- programmeren van een microcontroller voor een regelsysteem voor de bevochtiging van een plantenbak;
- een ontwerpvoorstel maken voor een regelsysteem voor het op temperatuur houden van een aquarium;
- een geijkte temperatuursensor bouwen met behulp van een NTC.

Subdomein B6 Keuze

Bevoegd gezag kiest twee van de eindtermen naar keuze (13-17).

Eindterm 13

De leerling past natuurkundige modellen toe in biologische contexten. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van de werking van zintuigen op basis van natuurkundige modellen;
- onderzoeken hoe natuurkundige principes worden gebruikt voor medische diagnostiek, behandeling, of hulpmiddelen.

Te denken valt aan:

- bij een bezoek aan een opticien onderzoeken hoe de werking van een oog wordt getest en hoe een bril wordt aangemeten;
- een voorlichting geven over de werking van een gehoorapparaat met behulp van trillingen en golven;
- een hulpmiddel ontwerpen voor mensen met een gegeven beperking;
- een voorlichtingsfilmpje maken over technieken voor medische beeldvorming bij verschillende aandoeningen.

Eindterm 14

De leerling toont inzicht in natuurkundige modellen voor ioniserende straling en radioactief verval. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van radioactief verval aan de hand van vervalreacties en activiteit;
- onderzoeken hoe ioniserende straling wordt gebruikt in medische of industriële toepassingen.

Te denken valt aan:

- het kansproces van radioactief verval simuleren met dobbelstenen;
- een onderwijsleergesprek voeren over vervalreeksen, moeder- en dochterkernen;

- een gastles volgen en samenvatten over toepassingen van straling in de voedingsindustrie;
- aan de hand van verschillende (A,t)-diagrammen kiezen welke isotoop het meest geschikt is als tracer bij een medische behandeling.

Eindterm 15

De leerling toont inzicht in natuurkundige modellen voor processen in het systeem aarde. (B)

Het gaat hierbij om:

- verklaren van weer- en klimaatprocessen, mede op basis van klimaatmodellen;
- toepassen van natuurkundige principes bij geodynamische of seismologische processen.

Te denken valt aan:

- een weersverwachting maken op basis van eigen metingen;
- debatteren over welke van twee klimaatmodellen betrouwbaardere uitspraken doet over een bepaald verschijnsel, gegeven de aannames van de beide modellen;
- een schaalmodel bouwen van de kern van de aarde.

Eindterm 16

De leerling analyseert sterrenkundige waarnemingen. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van bewegingen van hemellichamen op basis van de algemene gravitatiewet;
- afleiden van de eigenschappen van sterren op basis van hun spectra.

Te denken valt aan:

- voorspellen hoe de baan van een hemellichaam zou veranderen bij aanpassingen van een grootte, en dit testen met behulp van een applet over middelpuntzoekende kracht;
- vergelijken van metingen van de intensiteit bij een felle lamp met de kwadratenwet;

- stoffen in een lichtbron identificeren met behulp van een spectroscop;
- de temperatuur bepalen van een ster met behulp van de bijbehorende Planckkromme.

Eindterm 17

De leerling onderzoekt de eigenschappen van stoffen en materialen en de toepassingen hiervan. (B)

Het gaat hierbij om:

- experimenteel onderzoeken van eigenschappen van stoffen en materialen;
- verklaren van eigenschappen van stoffen en materialen met behulp van deeltjesmodellen;
- verklaren van het gebruik van stoffen of materialen in toepassingen.

Te denken valt aan:

- de elasticiteitsmodulus van een elastiek experimenteel bepalen;
- een zelf ontworpen isolatiesysteem om eieren warm te houden testen;
- een simulatie van het deeltjesmodel gebruiken om de relatie tussen temperatuur en beweging uit te leggen;
- onderzoek doen naar warmtelekken in een gebouw met behulp van een infraroodcamera.

Domein C Denkwijzen

Eindterm 18

De leerling redeneert met systemen. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van een situatie met systeemgrenzen, deelsystemen, instroom en uitstroom;
- redeneren over de interacties tussen een systeem en de omgeving;
- redeneren over de interacties tussen de deelsystemen in een systeem.

Te denken valt aan:

- een auto met aanhanger als een systeem beschrijven met twee deelsystemen, en analyseren welke krachten de deelsystemen op elkaar uitoefenen en welke op de omgeving;
- uitleggen dat energie toevoegen aan een open systeem niet tegen de wet van behoud van energie ingaat.

Eindterm 19

De leerling redeneert met oorzaak en gevolg en relaties daartussen. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren wat oorzaak en gevolg is bij een situatie;
- beredeneren wat mogelijke oorzaken zijn van een gegeven gevolg en wat mogelijke gevolgen zijn van een gegeven oorzaak;
- beschrijven van een oorzaak-gevolgrelatie met behulp van een onderliggend mechanisme;
- beschrijven dat niet onder ieder verband een oorzaak-gevolgrelatie ligt.

Te denken valt aan:

- uitleggen wat er gebeurt met de stroomsterkte in één tak van een parallelschakeling als je de stroomdraad in de andere tak inkort;
- uitleggen hoe een grotere remkracht zorgt voor een kortere remweg;
- benoemen dat het gegeven dat rode auto's gemiddeld sneller zijn dan auto's in andere kleuren, niet betekent dat rode verf auto's sneller maakt.

Eindterm 20

De leerling redeneert met patronen. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van patronen in waarnemingen;
- formuleren van verwachtingen op basis van patronen.

Te denken valt aan:

- een lineair verband tekenen door meetgegevens;
- op basis van eerdere metingen voorspellen hoe snel een grootte afneemt.

Eindterm 21**De leerling redeneert met schaal, verhouding en hoeveelheid. (B)**

Het gaat hierbij om:

- formuleren van beredeneerde schattingen van ordes van grootte;
- vergelijken van relatieve ordes van grootte;
- redeneren met verhoudingen en andere schalingsrelaties tussen grootheden.

Te denken valt aan:

- bij jezelf nagaan of een gevonden antwoord voor de arm realistisch is voor een gereedschap;
- aangeven wat een groter vermogen heeft: een wasmachine of een spelcomputer;
- redeneren wat er gebeurt met de kinetische energie als een voorwerp twee keer zo snel gaat.

Eindterm 22**De leerling redeneert met stabiliteit en verandering. (B)**

Het gaat hierbij om:

- beredeneren of een situatie in evenwicht is of niet;
- analyseren of in een evenwichtssituatie sprake is van dynamisch evenwicht;
- toepassen van de concepten terugkoppeling, stabiel en instabiel bij verstoring van een evenwichtssituatie;
- beschrijven hoe een evenwicht verstoord kan raken.

Te denken valt aan:

- negatieve terugkoppeling inbouwen in een regelsysteem voor de temperatuur om een thermostaat te maken;
- uitleggen waarom een fietser na verloop van tijd met een constante snelheid beweegt, terwijl er wel constant een spierkracht werkt;
- uitleggen dat je een balans uit evenwicht kunt brengen door massa toe te voegen, te verwijderen of te verplaatsen.

Eindterm 23**De leerling redeneert met behoud, kringlopen en transport. (B)**

Het gaat hierbij om:

- toepassen van het gegeven dat verschillende vormen van energie in elkaar kunnen worden omgezet;
- verklaren van situaties met behulp van behoud van massa en energie;
- beschrijven van verschijnselen in termen van transport van massa en energie.

Te denken valt aan:

- transport van waterstofgas door een pijpleiding beschrijven als transport van zowel massa als energie;
- uitrekenen hoe snel een auto maximaal rijdt onder aan een helling.

Eindterm 24**De leerling redeneert met de relaties tussen vorm en functie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- de relatie tussen vorm en bouw enerzijds en functie anderzijds.

Te denken valt aan:

- berekenen welke lengtes van buizen nodig zijn in een panfluit om een bepaalde melodie te kunnen spelen.

Domein D Vraagstukken

Subdomein D1 Vraagstukken

Eindterm 25**De leerling past relevante denkwijzen, werkwijzen en natuurkundige concepten toe bij het werken aan maatschappelijke vraagstukken. (H)**

Het gaat hierbij om:

- onderzoeken welke vragen, behoeften, belangen en actoren een rol spelen;
- weergeven hoe technologie een rol speelt bij het vraagstuk;

- uitvoeren van een praktische activiteit;
- beredeneren hoe het vraagstuk op te lossen is;
- betekenis geven aan het vraagstuk voor jezelf en anderen.

Te denken valt aan:

- uitzoeken tot hoe ver in de omgeving geluid en slagschaduw van een windmolen impact hebben;
- uitleggen wat de rol van sensoren is bij automatisering en arbeidsbesparing;
- uitleggen welke vorm van elektriciteitsproductie de leerling vindt dat we in Nederland meer zouden moeten gebruiken en welke minder;
- een brug bouwen die een gegeven overspanning en last haalt met zo min mogelijk materiaalgebruik.

Eindterm 26

De leerling past relevante denkwijzen, werkwijzen en natuurkundige concepten toe bij het werken aan fundamentele vraagstukken. (H)

Het gaat hierbij om:

- onderzoeken welke vragen, belangen en actoren een rol spelen;
- onderzoeken hoe kennis over het vraagstuk tot stand is gekomen;
- beredeneren hoe het vraagstuk kan worden aangepakt;
- betekenis geven aan het vraagstuk voor jezelf en anderen.

Te denken valt aan:

- onderzoeken tegen welke praktische bezwaren het sturen van een ruimtemissie naar Neptunus aan loopt;
- van gegeven vragen over de bouw van materie nagaan of ze al door de wetenschap beantwoord zijn en, zo ja, hoe dat antwoord is gevonden;
- na het lezen van een tekst over de geschiedenis van het universum in gesprek gaan met klasgenoten over het effect daarvan op het wereldbeeld van de leerling.

Subdomein D2 Contexten

Eindterm 27

De leerling past concepten toe in contexten. (B)

•

Te denken valt aan:

- leefwereld-, beroeps- en wetenschappelijke contexten;
- afleiden uit de context in welke betekenis vakbegrippen worden gebruikt.

Domein E Werkwijzen

Subdomein E1 Werkwijzen 1

Eindterm 28

De leerling formuleert onderzoeks- en ontwerp vragen. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven welke benodigde of gewenste kennis nog niet beschikbaar is;
- beschrijven welk benodigd of gewenst product nog niet beschikbaar of geoptimaliseerd is;
- formuleren van onderzoeksvragen vanuit een vraagstuk of waarneming;
- formuleren van ontwerp vragen vanuit behoeftes en problemen;
- evalueren van een zelf geformuleerde onderzoeks- of ontwerp vraag op eenduidigheid, haalbaarheid en relevantie.

Te denken valt aan:

- drie onderzoeksvragen opstellen bij een gegeven practicumopstelling;
- een ontwerp probleem formuleren op basis van vooronderzoek en een interview met een probleemhebber;
- eisen definiëren waaraan een sensor in een gegeven casus moet voldoen.

Eindterm 29**De leerling voert een praktische activiteit uit. (B)**

Het gaat hierbij om:

- uitvoeren van een plan van aanpak;
- zorg dragen voor een veilige omgeving;
- veilig, doelmatig en duurzaam gebruiken van digitale en analoge instrumenten, gereedschappen, stoffen en materialen;
- beschrijven van waarnemingen.

Te denken valt aan:

- een poster maken over het veilig en juist gebruik van een meetinstrument;
- de spanning over een element meten met zowel een analoge voltmeter als een digitale sensor;
- een veiligheidsbril dragen in relevante situaties;
- een voedingsbron uitschakelen voor aanpassing van een schakeling;
- tijdens een practicum opmerken dat er rook uit een weerstandje komt en daarnaar handelen.

Eindterm 30**De leerling formuleert een onderbouwd standpunt. (B)**

Het gaat hierbij om:

- situaties en vraagstukken waarin natuurkundige kennis een rol speelt;
- ordenen van natuurwetenschappelijke en technologische feiten, principiële overwegingen en maatschappelijke en persoonlijke belangen;
- beoordelen van argumenten op correctheid en relevantie;
- afwegen van verschillende argumenten.

Te denken valt aan:

- standpunten en argumenten verzamelen over gaswinning in de Waddenzee, en presenteren welke daarvan natuurwetenschappelijk zijn;
- een debat voeren over de plaatsing van een windmolen;
- een opiniestuk schrijven over een natuurwetenschappelijk vraagstuk.

Eindterm 31**De leerling gebruikt en communiceert informatie. (B)**

Het gaat hierbij om:

- doelgericht zoeken en selecteren;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen en de relevantie van informatie;
- doelgericht gebruiken van verschillende communicatievormen;
- toepassen van auteursrecht;
- maken van een bronvermelding.

Te denken valt aan:

- bronnen selecteren voor het schrijven van een informatiefolder over het plaatsen van een windmolen in de buurt;
- klassikaal presenteren van een zelf uitgediept onderwerp, ondersteund door presentatiesoftware;
- een verslag schrijven met referenties naar de gebruikte bronnen;
- bij het selecteren van afbeeldingen kijken welke Creative Commons-licentie ze hebben.

Eindterm 32**De leerling past de werkwijzen uit dit examenprogramma systematisch en iteratief toe. (B)**

Het gaat hierbij om:

- toepassen van een ontwerpmethodiek;
- aanpassen van een ontwerpproces op basis van feedback, evaluatie en reflectie.

Te denken valt aan:

- een regelsysteem ontwerpen op basis van een casus en dit regelsysteem net zo lang testen en aanpassen tot het aan de eisen voldoet.

Eindterm 33

De leerling doet ervaring op met differentiëren van machtsfuncties bij natuurkundige inhoud en uit het domein Concepten. (E)

Te denken valt aan:

- met een afgeleide bepalen van de waarde van het vermogen bij een gegeven energie-tijdverband;
- de uitkomst van een bepaling met de raaklijnmethode vergelijken met die van een berekening van de afgeleide.

Subdomein E2 Werkwijzen 2**Eindterm 34**

De leerling gebruikt natuurwetenschappelijke modellen en past ze aan. (B)

Het gaat hierbij om:

- modellen die natuurkundige verschijnselen beschrijven, verklaren en voorspellen;
- beredeneren wat de grenzen van een model zijn;
- verklaren van de grenzen van een model vanuit het doel van het model;
- gebruiken van black box-modellen en kwalitatieve modellen;
- aanpassen van algebraïsche modellen.

Te denken valt aan:

- een applet gebruiken over de wet van behoud van energie;
- bespreken welke vragen over een elektrische schakeling niet kunnen worden beantwoord met het schakelschema;
- de formule voor de versnelling bij een vrije val aanpassen naar een val met luchtweerstand.

Eindterm 35

De leerling stelt een plan van aanpak op. (B)

Het gaat hierbij om:

- onderbouwen welke digitale en analoge instrumenten, gereedschappen, stoffen en materialen moeten worden ingezet;
- onderbouwen welke stappen moeten worden uitgevoerd bij het meten en bouwen;
- beschrijven wat moet worden gedaan om veilig en duurzaam te werken;
- formuleren van een mogelijke uitkomst.

Te denken valt aan:

- uitleggen waarom gebruik van een veiligheidsbril en werkhandschoenen bij een bepaald practicum noodzakelijk is;
- de te meten grootheden identificeren bij een bepaling;
- bij een gegeven onderzoeksvraag een meetopstelling en -protocol bedenken;
- een hypothese opstellen voor het snelheidsverloop bij een karretje dat op een helling wordt losgelaten.

Eindterm 36

De leerling verwerkt data. (B)

Het gaat hierbij om:

- analoog en digitaal verwerken in diagrammen en tabellen;
- beoordelen van de uitvoering en uitkomsten van metingen met gebruik van de begrippen betrouwbaarheid, nauwkeurigheid en aannemelijkheid;
- kiezen van een weergave waarin patronen en verdelingskenmerken in de data zichtbaar kunnen worden gemaakt;
- interpreteren van statistische gegevens met betrekking tot verdeling en samenhang;
- aflezen van waardes uit diagrammen en tabellen.

Te denken valt aan:

- een responskarakteristiek maken van een zelfgemaakte sensor;
- een gemiddelde berekenen van drie metingen van de spanning om een betrouwbaarder resultaat te hebben;

- een onderzoeksresultaat vergelijken met literatuurwaarden;
- beredeneren of achter afwijkende gegevens een systematische of een toevallige fout ligt.

Eindterm 37

De leerling toont inzicht in verbanden tussen natuurwetenschappelijke grootheden. (B)

Het gaat hierbij om:

- weergeven van waarden van grootheden in decimale en wetenschappelijke notatie, in bijpassende eenheden en passend afgerond;
- weergeven van verbanden tussen grootheden in formules, tabellen en diagrammen;
- interpreteren van formules, tabellen en diagrammen die verbanden tussen grootheden weergeven;
- uitvoeren van een eenhedenanalyse in een verband tussen grootheden;
- redeneren over natuurkundige grootheden en hun verbanden met behulp van de eigenschappen van wiskundige standaardfuncties.

Te denken valt aan:

- een frequentie die bepaald is uit een (u,t) -diagram weergeven met een nauwkeurigheid die past bij het afgelezen aantal trillingen;
- de oppervlakte onder een grafiek bepalen en koppelen aan de juiste natuurkundige grootheid;
- een eenparig vertraagde beweging weergeven in een (v,t) -diagram op basis van berekeningen van punten;
- de Newton omschrijven in SI-eenheden met de tweede wet van Newton;
- kennis over de eigenschappen van goniometrische functies gebruiken om trillingen te analyseren.

Eindterm 38**De leerling past wiskunde toe. (B)**

Het gaat hierbij om:

- toepassen van rekenvaardigheden: verhoudingen en percentages;
- toepassen van meetkunde: omtrek, oppervlakte, volume, driehoeksmetkunde en vectoren grafisch samenstellen en ontbinden;
- toepassen van algebra bij formules: invullen, omschrijven en substitueren.

Te denken valt aan:

- $R=U/I$ en $P=UI$ samen nemen tot $P=U^2/R$ en daarmee het vermogen van een lamp berekenen;
- vectoren voor de spankracht en zwaartekracht op een voorwerp aan een waslijn grafisch samenstellen;
- veranderingen in een waarde combineren met percentuele toenames en afnames;
- een onderwijsleergesprek voeren over evenredigheid.

Eindterm 39**De leerling redeneert over natuurwetenschappelijke verklaringen en technische oplossingen. (B)**

Het gaat hierbij om:

- redeneren met natuurwetenschappelijke modellen en theorieën, wetenschappelijke resultaten en resultaten uit eigen onderzoek;
- formuleren van mogelijke oorzaken, verbanden en mechanismen die onderzoeksresultaten verklaren;
- formuleren van passende conclusies en technische oplossingen.

Te denken valt aan:

- concluderen in hoeverre meetresultaten in overeenstemming zijn met natuurkundige modellen;
- een onderbouwde conclusie schrijven bij een onderzoeksverslag;
- reflecteren op een ontworpen prototype ten opzichte van de ontwerpisen;
- in gesprek gaan met klasgenoten over de vraag in hoeverre een gegeven uitspraak de onderzoeksvraag beantwoordt.

Domein F Zelfontwikkeling

Eindterm 40

De leerling legt verbanden tussen ervaringen, persoonlijke interesses en kwaliteiten, vervolgoopleidingen en toekomst. (E)

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de plaats en functie van natuurkunde in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgoopleidingen waarin de concepten, vraagstukken, denk- en werkwijzen van natuurkunde relevant zijn;
- deelnemen aan activiteiten gerelateerd aan natuurkunde;
- verwoorden van de eigen kwaliteiten en interesses passend bij natuurkunde;
- reflecteren op opgedane ervaringen in het kader van oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- een dag meelopen met een vakmens;
- meedoen aan een talentenwedstrijd;
- bezoeken van een s wetenschapsmuseum;
- na een practicum verwoorden waar de leerling goed in was en of deze het leuk vond.

Eindterm 41

De leerling reguleert het eigen leerproces. (E)

Het gaat hierbij om:

- opstellen van leerdoelen;
- werken aan zelf opgestelde leerdoelen;
- ervaringen opdoen met verschillende leerstrategieën;
- reflecteren op het leerproces.

Te denken valt aan:

- bekijken wat de leerdoelen van een hoofdstuk zijn en bedenken welk leerdoel het uitdagendst is;
- een keuze maken tussen een documentaire kijken of een artikel lezen bij het oriënteren op een casus over zonnepanelen;
- na afloop van een ontwerpproject benoemen op welke inbreng de leerling trots was en wat deze een volgende keer anders zou aanpakken.

Eindterm 42

De leerling doet ervaring op met samenwerken om een groepsresultaat te bereiken. (E)

Het gaat hierbij om:

- communiceren over taken;
- zorg dragen voor het afronden van de eigen deeltaak;
- zorg dragen voor zichzelf en anderen bij het uitvoeren van een taak;
- verwoorden van feedback op het eigen handelen en dat van groepsgenoten;
- afwegen van ontvangen feedback.

Te denken valt aan:

- een experiment in tweetallen uitvoeren en elkaar ondersteunen bij een lastige taak;
- een taakverdeling maken en daarbij rekening houden met elkaars interesses en kwaliteiten;
- na afloop van een groepsopdracht ieder groepslid een tip en een top geven.

Bijlage – Begrippenlijst natuurkunde

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving.

Begrip	Omschrijving
Automatisch systeem	Een elektrische schakeling waarmee een activiteit zonder tussenkomst van een menselijke handeling kan worden uitgevoerd.
Betrouwbaarheid (van metingen)	De mate waarin een meting bij herhaling hetzelfde resultaat oplevert. Betrouwbaarheid komt ook in andere combinaties voor; daar heeft het geen speciale betekenis.
Communicatievorm	Verbale, non-verbale, schriftelijke of visuele communicatie.
Concept	Begrip, idee of theorie om verschijnselen en systemen te begrijpen en te verklaren.
Context	Levenschte situatie waarin leerinhoud een rol speelt en betekenis krijgt voor een leerling. Biologie gebruikt een iets andere definitie.
Data	Gegevens. Resultaat van waarnemingen.
Denkwijze	Een manier van denken die wetenschappers en technologen in de natuurwetenschappen gebruiken om de wereld om ons heen te begrijpen en verklaren, of om producten te ontwikkelen. Denkwijze is de Nederlandse term voor <i>crosscutting concepts</i> uit de <i>Next Generation Science Standards</i> .
Diagram	Grafische weergave van numerieke informatie, bijvoorbeeld een grafiek of histogram.
Instrument: analoog en digitaal	Analoge meetinstrumenten zijn uitgerust met een wijzer of een afleesschaal. De grootte is direct af te lezen met behulp van de wijzer of schaal. Digitale meetinstrumenten geven de grootte weer in cijfers. Het glaswerk rekenen we tot de analoge meetinstrumenten.

Iteratief	Hier gebruikt in de context van een iteratief onderzoeksproces of ontwerpproces. Het gaat om een proces waarbij de onderzoeks- en ontwerpstappen herhaaldelijk worden toegepast binnen één onderzoek of ontwerp. Deze stappen hoeven niet cyclisch gevolgd te worden.
Meetsysteem	Een automatisch systeem dat een meting kan verrichten.
Model: algemeen	Een beschrijving van een situatie uit de werkelijkheid die dient om een probleem of vraag in die situatie op te lossen. Deze beschrijving is niet volledig, maar bevat alleen die onderdelen of aspecten die relevant zijn voor het probleem of de vraag.
Model: algebraïsch	Een wiskundig model waarin enkel gebruik wordt gemaakt van algebraïsche vergelijkingen. Er wordt dus geen gebruik gemaakt van differentiaalvergelijkingen, grafen et cetera.
Model: black box	Een wiskundig model waarin de wiskunde voor een gebruiker niet zichtbaar is. Vaak gaat het om een digitale implementatie zoals een applet of een spreadsheet waarin de wiskunde in de code is verwerkt.
Model: kwalitatief	Een model waarin voor de beschrijving geen wiskunde wordt gebruikt. Veelgebruikte kwalitatieve modellen zijn analogieën en weergaves op schaal. Kwalitatieve modellen kunnen worden gebruikt om berekeningen aan verschijnselen te doen.
Model: wiskundig	Een model waarin voor de beschrijving wiskunde wordt gebruikt. Zo'n model maakt vaak gebruik, al dan niet zichtbaar, van formules die verbanden tussen grootheden weergeven.
Patroon	Een regelmaat in een aantal waarnemingen.
Plan van aanpak	Plan voor het uitvoeren van een onderzoek of ontwerp.
Praktische activiteit	Een ontwerp, onderzoek of een deelactiviteit van één van die twee.
Proces	De manier waarop iets verloopt. Dit kan natuurlijk zijn of door mensen bedacht en/of beïnvloed.
Product	Door mensen ontworpen materiële zaken. Bij het ontwerpen van immateriële zaken wordt gesproken over processen.

Regelsysteem	Een stuursysteem waarbij de uitgevoerde actie effect heeft op de gemeten grootte.
Samenhang (tussen variabelen)	Samenhang tussen variabelen treedt op wanneer verschillende waarnemingen eenzelfde object betreffen en kan al dan niet op een causaal verband berusten. Hiermee kan je bijvoorbeeld het effect van de ene variabele op een andere variabele of verschillen tussen groepen vaststellen.
Sleutelexperiment	Een experiment dat een belangrijke rol heeft gespeeld in de geschiedenis van een discipline.
Stuursysteem	Een meetsysteem dat afhankelijk van de meting een actie kan uitvoeren.
Systeem	Het geheel van delen die met elkaar interacteren en een geheel vormen met specifieke emergente eigenschappen door de interacties tussen de delen, en dat een grens kent: er kan iets in- en/of uitgaan. Het systeem kan feedbackloops en een hiërarchische structuur bevatten, en is dynamisch van karakter.
Technologie	Het geheel van door de mens bedachte en nog te bedenken oplossingen voor problemen en behoeftes.
Verdeling (van data)	Het aantal waarnemingen per waargenomen waarde of per klasse van waargenomen waarden in een gegevensset. Hieruit kunnen verdelingskenmerken worden gehaald die helpen bij het beantwoorden van vragen.
Verdelingskenmerk	Kenmerk van de verdeling van data, zoals modus, mediaan, gemiddelde, spreidingsbreedte en standaardafwijking.
Vraagstuk	Groter, overkoepelend cluster van vragen waarvoor natuurwetenschappelijke en technologische kennis nodig is voor de beantwoording.
Werkwijze	Een systematisch en methodisch werkproces dat wetenschappers en technologen gebruiken om de wereld om hen heen te begrijpen en verklaren, of om producten te ontwikkelen. Werkwijze is de Nederlandse term voor <i>practices</i> uit de <i>Next Generation Science Standards</i> .

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)